

Bicskei Zoltán

Kultúraszervezés

Ha kultúrát szervezel

■ Az úgynevezett kulturális életből fokozatosan kiszűródik, kihull – úgy is mondhatnám – kihűl a beavatás nagy élménye. Az utóbbi pár évtizedben eltűntek a testetleket fölemelő – eksztatikus, meditatív... rítusokat idéző –, fölkaravó élmények, és eltűnőben a katarzis is. Ami egyfelől nem csoda, hiszen a beavató művészet közvetlenségének és misztikumának igazából nem a kulturális struktúrák a fészkei; másfelől nehezen magyarázható, hiszen hiteles alkotók ma is léteznek. Annyi biztos, hogy kizorulóban vannak az eltömegesedő-ellaposodó-elanyagiasodó közéletből.

Egy pillanatra nézzünk vissza az időben: hol van a művészet (szakrális) helye? Egyszerűen az életben – vághatjuk rá, – ahol mindig is volt. Vagy még inkább az élet szakrálisnak mondható pontjain: születésnél, esküvőnél, halálnál, ünnepi pillanatoknál, imánál, fájdalmaznál, örömkönl... – minden pillanatban, ahol s amikor a létezés emelkedettsége tetten érhető (művészet által s vele) –, templomban, kastélyban, kocsmában, szobában, bölcsőnél, vacsoránál, pajtában, udvaron, utcán, réten, erdőben... Így volt, ameddig a művészet szerves része volt az emberi életnek, s – ha foltokban is – a hétköznapokban is jelen volt és hatott. Ma, amikor nem létezőnk, csak éldegélünk, ezeken a helyeken csak szurrogátummal találkozunk.

A történelem folyamán a népi és az udvari/egyházi kultúra szerves kettőse/hármasa volt a művészeti élet alapja. Jobb sorsú és összeszedettebb népeknél ezek szimbiózisa volt létük alapozója.

Amíg a paraszti élet szerves volt, ha tudattalanul is, de a parasztság és kultúrája egymást őrizték. A népi kultúra a kultivált élet velejárója volt, amelyet művelőjének természetelvé életmódja sokáig megóvott. A magyarság paraszti kultúrája ennél is több: egy nagy, kiművelt kultúra itt maradt részét is őrizte, míg élt. Az életmód változtatással lehullt a parasztságról. Kevés kivétellel (pásztorok) már nem az életmód része, ma jószerivel csak egy tudatos réteg hűségé, szerető szíve által él. Magasrendűségét

mutatja, hogy búvópatakként bármikor, bárhol lángra lobbantja a szíveket, s képes közösségeket teremteni. Népiünk lelkületének legbiztatóbb állapotára éppen az ilyen célra szerveződő mozgalmaknál találhatunk.

Magasnak nevezett, azaz udvari kultúrája a magyarságnak az államalapítás után csak kivételesen és rövid időkre létezett. A hely szellemét, s vele saját kultúráját ezért tudta a nép egyetemes térbe emelni. Az utóbbi fél évezredben pedig csak napokra volt független a magyar állam, s ezért a népi kultúra – a többnyire idegen uralmi központokban – nem fejthette ki hatását. Nem alakulhatott ki olyan népi hagyományokon alapuló ún. magas (udvari) zene, mint pl. Indiában, Japánban. E műfajban Bartók emelte vissza a népi kultúránkat, de immár egy teljesen más közegben. Tegyük hozzá: a paraszti zenében Bartókot elsősorban a magyar kultúra origójában megőrzött, rejtélyes, nagy kultúra időtlen maradványai érdekelték: az *arché* időtlen tudása. Amelyre ezredévek lehet alapozni.

Az egyház hatásáról egy ilyen vázlatos írásban talán elég csak annyit mondanunk, hogy az anyagelvűség erősödésével párhuzamosan az egyház is a peremre szorult. Tény, hogy a népművészet hitélményével az egyház sem igen tudott mit kezdeni. Márpedig magasba emelkedni csak a Hit áthatotta alkotás lehet képes. Szomorú kimondani, de mára az utolsó szellemi intézményrendszer, az egyház is elbizonytalanodott: kegytárgyai közt vásári csiricsárek virítanak, a templomtornyait műholdvevők díszítik, a szertartásaihoz mind többször a bárók magakellettő, silány zenéit használja...

Az újkori Európa szervesen életmódjában a kultúra helye is megváltozott. A paraszti kultúra fokozatosan mindenütt elhalt, a belőle kinövő ún. magas kultúra (amely ezen alap nélkül idővel fokozatosan elsorvadt) csak a legkritikább esetben lett az életmód része. Akkor is csak szűk rétegeknél. Az egész televény az életről leválva külön rendszert hozott létre. Külön – azaz mesterséges –

helyeket és alkalmakat alakított ki a társadalom: elkülönülő házakat, intézményeket, gyűjtőhelyeket a táncnak, a zenének, a képnek, a szónak. Azzal, hogy a társadalom a művészt kirakatba helyezte, gyakorlatilag eltávolította önmagától, műveit pedig raktárakba zsúfolta. A mű megistenült, kiemelt tárgyként került piedesztálra, amit leginkább csak csodáltak, de sose tették életük részévé. A közvetítői szemlélet pedig – az élet más területeihez hasonlatosan – mindinkább a kereskedői szempontok eluralkodásához vezetett. Ezt az európai életmodellt idővel rákényszerítették a magyarságra is.

Szervezőként magam is ebben „modern intézményrendszerben” töltöttem életem nagyobb részét, úgy próbáltam pótolni a hiányt – és áthidalni ezt a mesterkelt közeget –, hogy beavató jellegű, erős sugárzású, a lelket közvetlenül formáló – katarzist nyújtó – élményeket igyekeztem eljuttatni az emberekhez. Szomjúságomat e téren csak fokozta, hogy egyre kevesebb ilyen alkotással találkoztam. Sokatmondó tény, amit váltig tagadunk: hogy korunk művészete – színvonalban – egyik műfajban sem közelíti meg az előző évezredek művészetét.

A szellem műveléséhez, a lélek emelkedettségéhez, az ember pallérozottságához és a művészethez két dolog kell: mester és beavatás. Két dolog nem kell: szervező és intézmény. Mondom én: egy kulturális intézmény szervezőjeként. De a szervező nem mester, és az intézmény nem a beavatás természetes helye. Jól látszik ez a művészet (és nemcsak a művészet) tanításánál, ami már régóta nem az eredendő személyes beavatással, hanem a mára személytelenné kopott oktatási és kulturális intézményeken keresztül történik. A régi jó tanító egy ideig még őrzött valamit a nevelés személyes, beavató jellegéből, akár csak a jó mesterek a teremtő erőikből és saját bensőséges műhelyeik kisugárzásából, de mindez már a múlté. Se nép, se udvar, se műhely. A szellemi élet süllyedése – korjelenység. A kulturális rendszerek kialakulásának kezdeteinél jobb helyeken megpróbáltak szellemies és ízlést pallérozó stratégiákat érvényesíteni. A mesterséges felépítmény szervesen volt azonban rövid idő alatt lenullázta a kezdeti eredményeket. Mi ezt jól tudjuk egy kései esetből, a Kodály-módszer történetéből. Ma már a stratégia szó is csak papíron létezik. A kifulladásban lévő társadalmi szerkezetnek nincs levegője a hosszú távú futáshoz.

Élni viszont kell, és ameddig ezek az eredendően mesterséges intézmények le nem bomlanak, próbáljuk meg őket is a javunkra használni. Kövessük az élet szerves útjait. Az igazi művészet magról fakadó jelenség, legyünk jó kertészei.

A képlet valójában egyszerű:

Egyfelől van a hagyomány: az idők párlata és tapasztalata. Az időtlen mérce és lépték. Másfelől van a szerves, (a világgal analóg) kortárs művészet, amely a hagyományból fakad, annak nedveit szívja magába, annak léptékére épül, hozzá méri magát – ezért valójában mindenkor megújítója a hagyománynak. Bartók szavával: a hagyomány mai ruhája. (Egy pillanatra álljunk meg: nem mindegy milyen ruhában van ez a hagyomány. Utcanók cífraságaiban vagy komoly ünneplőben. Nem mindegy pl., hogy lefelé, a bárók tetszelgős világa felé formázzuk-e át a sorszeneként élő népzene, vagy fölfelé bontjuk ki a bartóki úton.) A mindenkor művészet: hagyomány kortárs ruhában. Ami homlokegyenest ellenkezője a modernizmusnak. Nem véletlenül állítják oly sokan, hogy a modernizmus elárulta a Művészetet. A modernizmus a Teremtőről, ezáltal a hagyományról is levált emberi önkény. Az „ember mindenekfelett” szemlélet torzsága. Formái mögül végső soron az akarat üressége viczorog. Ezért a „kortárs” elnevezés mást jelöl, mint stílust: szellemiességet. Megkülönböztetésül mindaddig ajánlom a „kortárs” elnevezést és a „szerves” jelzőt, ameddig a köztudatban olyan világosan el nem válik a szerves – azaz a Teremtőről levált –, csupán önkényes emberi kitalációként működő modernizmustól, mint a népzene fogalma egykor a nótától. Ennek a szerves kortárs művészetnek kell a mai intézményekben is fészket rakni. Majd öntözni, növesztetni, nyesegetni. Minden művészeti ágban, az összes műfajban, összekapcsolva egy körkörösén táguló térséget. A minőség itt is követelmény. Úgy gondolom, ez lenne egy művelődési intézmény feladata. Kicsiben ugyanaz, mint az országé nagyban.

Visszatekintve a kultúraszervezői múltamra, ma már úgy látom, hogy (mindennek ellenére talán) könnyebb volt kiharcolni az intézményi feltételeket (Újvidéken és Magyarokanizsán), mint megemlíteni a közízlést, azaz éltetni a szellemet. Közszellem híján hatásuk rövid ideig tartott, és sosem vált a még maradék köztudat részévé. Maroknyi ember, ha lelkében helyet adott a több évtizeden át történő folyamatos hatásoknak. Nem is történhetett másként, hiszen a kultúraszervező kívülről nyújtotta az élményt, a formát, a tartalmat, mindez nem szerves része a mindennapi életünknek. A kultiváláshoz ugye két dolog nem kell: szervező és intézmény. Szerves élet – letezés – kell. Ami most nincs.

Amin viszont gyorsan változtatni kellene: visszaállítani a mecénatúra rendszerét. A mecénás szerepet vélem ma is a legfontosabbnak, mert közvetlen, és a személyességen nyugszik. Mára szinte teljesen kihálóban van. A mecena-

túra személyes és felelős szerepét korunkban átadták a személytelen és ezért felelősséget nem vállaló bürokrácia kezébe. Ez a pályázatotsdi. Bába helyett szabászat. A szellem minőségelvét felváltotta a külsín látszatelve és vele a mérícskélés béklyója. Mindezzel együtt járt a papírológia rákos burjánzása, a bizonyítás kényszere, ami egyre távolabb került a valóságtól – úgyhogy idővel minden érintett belerokkant ebbe a „műfajba”. A rendszer jellegéből adódik: végül a bürokrácia önmagát hozta helyzetbe. Példaértékű, ha megvizsgáljuk az európai „kulturális” pályázatokat: a teremtő, öntörvényű művészeti alkotásokra szinte semmi sem jut, de bolhaszámoló látszattevékenységre: konferenciákra / találkozókra / ismerkedésekre / együttműködésre... tengernyi. A pályázatotsdi piramisát ma senki sem meri eltörölni, noha álmecénásként nem a valódi kultúrát élteti, ezért haszna szinte a semmivel egyenlő. A művészetet valójában gúzsba köti. Százszor több megnyomított, felemás és értelmetlen „dolog” születik általa, mintha akár egy ingadozó ízlésű mecénás végezné a dolgát. Csak az egy személyben felelős, közvetlen és jó ízléssel élő mecénatúra újjáélesztése segíthet. De van valaki ma Európában, aki el merné törölni a pályázatotsdit, és helyette ezt visszaállítaná? Örülnék, ha lenne, mert azzal megkezdődhetne egy folyamat, amelyben a felelős személyiség alá rendelnék a hatalmi felépítést. Ami már egy másik társadalmi rendszer. Sőt: egy másfajta civilizáció.

A kulturális intézményekre, akár csak a társadalmi felépítmény többi részére, rántott az életidegen strukturális váz. Megfojtja bennük az életet, a minden mást felemészítő önfenntartó rendszer, az az öngerjesztő hivatalosdi, amely – mai Gólemként – már csak önmagát élteti, és ehhez az erőt az életből, az emberekből szívja el. Délvidéken éppúgy, mint Pesten vagy Párizsban. Elérkeztek/ elérkezett az a pont, ahol működtetőként a minimális feladatot sem – csupán a holt intézményt – lehet szolgálni. A ritka kivételek csak még láthatóbbá teszik ezt az állapotot. Ma az intézményt működtető ember azt érzi, hogy óriáspolipként szívja ki erejét intézménye, és a napi küzdelem csupán a ház, a felépítmény fenntartásáról szól. Az erők már nem az életet vagy a Művészetet szolgálják. Az áttétek hipertrófiája felőrölte az életet, élhetlenné tette az összes intézményrendszert. Eltűntek a lélektől lélekig ható tettek, és csupán a számok, papírok, adatok szaporodnak – s velük egyre több álca, hazugság és öngazolás. Egy holt világ vergődése. Levegő híján az élet és a művészet új helyeket kell, hogy keressen. Ebben is van valami jó: a megújulás kényszere.

Az anyagelvű civilizáció mostani végjátzmájában egyre kevésbé tűri a szellemi szempontokat. Tudja, hogy gyöngülő létének legnagyobb ellenfele a szellem, ezért élethalál harcot vív ellene. Csak a szellemi emberek naivak. Hamarosan eljő az a pillanat, amikor az anyagelvűséggel szemben kiálló embereket nemcsak félretolják, hanem véglegesen el is takarítják a kultúra terepéről. A kereskedői szemlélet már most a tudattalanunkba férkőzött, észre sem vesszük diktátumát. Jószerivel nincs ma már olyan kulturális intézmény a fehér civilizáció terében, amely ne emelne piedesztálra szellemtelen dolgokat, álművészeti szemetet. Még egy kis idő, és csupán az álművészetet lesz ildomos kirakatba rakni. Tolonganak is a díszpintyek, gyorsuló ütemben szállítanak a futtatók, folyik a cserebere... Azt mondanám, hogy a minden eladó és kicserélhető kereskedelmi szemlélete minden intézményt megfertőzött, ha egy-két végvár nem mutatna kivételt. De vigyázzunk! Erőtéljes és tudatos rombolás folyik. A „szervezett világhamisítás” (Varga Csaba) számomra legfájdalmasabb része a művészet területe. Az ízlést, mint szellemi minőséget fölmutató rejtélyes belső ónt, már nem is merik emlegetni. Az álművészek és az álművészet gyorsan romboló vírusa, mindent eluraló jelenléte halálos kór a társadalmon. Apoteózisáról a bőrünk alá is beférkőző média gondoskodik. A megrendült család és a holt tudást szajkózó iskolák már nem tudnak ellenanyagot termelni. Ezért nem árt kimondani, hogy lassan eljön/eljött az idő, amikor az intézményi rendszerekkel, mint fertőző góccokkal, csak óvatosan és tisztes távolságot tartva lehet számolni. Különösen a művészettel foglalkozó intézményrendszerekkel.

Ha csak felerészben lenne igazságom a fentebb leírtakban, akkor is óriási a MMA felelőssége, a mi felelősségünk. Elsősorban azzal, hogy még nem mutattuk föl a mércét. Hiányzik az egyértelmű és fölmutatott szellemi arc. Mert egy ilyen új intézmény a tiszta művészet, a szellem fontos bástyája lehet egy anyagelvű kor végjátékában. A rendíthetetlen szellem erejével és a minőség melletti tántoríthatatlan hűséggel. Ami csak rajtunk múlik.